

Rapportage

Huwelijk en

Samenlevingsvormen

**Bijlage bij de rapporten van
Deputaten Huwelijk en Echtscheiding
en
Deputaten Relatie Kerk en Overheid**

Voorwoord

In het vervolg treft u het resultaat aan van de uitvoering van een gezamenlijke opdracht die de Generale Synode van Harderwijk gaf aan twee deputaatschappen, namelijk het deputaatschap 'Huwelijk & Echtscheiding' en het deputaatschap 'Relatie Kerk Overheid'. Om deze opdracht uit te voeren hebben beide deputaatschappen een 'denktank' in het leven geroepen, die gedeeltelijk bestond uit externe deskundigen. De leden ervan waren: mr. dr. E. Bos, mevr. M. Haak-Griffioen, drs. H.J. Roosenbrand, drs. S. Kennedy-Doornbos, mr. J. W. van Dommelen, en prof. dr. A.L.Th. de Bruijne. Op basis van hun rapportage heeft binnen de deputaatschappen een voortgaande gedachtewisseling plaatsgevonden, die tot enkele substantiële veranderingen en aanvullingen heeft geleid.

Desondanks moeten wij melden dat het niet gelukt met een eindresultaat te komen dat algemeen gedragen wordt. Deputaten 'H&E' steunen het rapport vrijwel unaniem, maar in het deputaatschap 'RKO' houdt ongeveer de helft van het aantal leden op onderdelen onoverkomelijke bezwaren. De kern van deze bezwaren betreft het feit dat het rapport een nieuwe categorie 'huwelijk in bijbelse zin' invoert en deze nadrukkelijk onderscheidt van het 'burgerlijk huwelijk'. Als gevolg daarvan geldt in het rapport een 'burgerlijk huwelijk' niet automatisch als een huwelijk en zijn daarbij aanvullende beloften nodig. Omdat wij ons realiseren dat besluiten op dit terrein grote gevolgen zouden kunnen krijgen in de kerkelijke omgang met huwelijkssluiting en relatievorming, hebben wij gemeend aan de synode geen rechtstreekse voorstellen te moeten voorleggen. Een belangrijke overweging daarbij is het feit dat de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) met een beleid zoals dit rapport aanprijst, een eigen koers zouden gaan varen ten opzichte van andere kerken. De praktische gevolgen daarvan zouden bijvoorbeeld bij relaties tussen leden van verschillende kerken onderling al spoedig merkbaar worden en tot complicaties kunnen leiden.

Daarom lijkt het de deputaatschappen beter nu eerst de ontwikkelde gedachtenlijn aan de synode voor te leggen, waarna de synode zelf moet besluiten of zij in deze lijn verder wil en op welke manier in dat geval de gezamenlijkheid met andere kerken gediend moet worden. Dat de deputaatschappen de ontwikkelde gedachtenlijn wel aan de synode voorleggen, is omdat ook diegenen die op belangrijke onderdelen bezwaren houden, van mening zijn dat er sprake is van een urgente problematiek en dat de ontwikkelde benadering belangrijk en waardevol genoeg is om kerkelijke bezinning te rechtvaardigen.

Om de consequenties van de in het rapport gevolgde benadering zo duidelijk mogelijk te maken, is daarin ook al een mogelijke uitwerking op het niveau van de kerkelijke praktijk opgenomen. Nogmaals benadrukken wij dat deze dus niet de status heeft van een voorstel aan de synode, maar van een illustratie van de daaraan voorafgaande denklijn.

Deputaten Huwelijk & Echtscheiding

Deputaten Relatie Kerk Overheid

Aanvullende beloften gevraagd!

Kerkelijke omgang met de verschillende wettelijke mogelijkheden voor relatievorming.

1. De opdracht van de Generale Synode

De Generale Synode Harderwijk 2011 heeft aan de deputaatschappen Huwelijk en Echtscheiding en Relatie Kerk Overheid de opdracht gegeven om een advies uit te brengen over twee vragen:

- a. 'hoe je als kerken omgaat met de verschillende samenlevingsvormen van man en vrouw die publiek en juridisch zijn vastgelegd', en
- b. 'of en hoe die samenlevingsvormen kunnen voldoen aan wat in de Bijbel staat over het huwelijk'.

In de gronden onder het besluit voert de synode onder meer aan

- dat er naast het Burgerlijk huwelijk inmiddels andere wettelijk geregelde samenlevingsvormen bestaan;
- dat het huwelijk als instelling van God niet automatisch samenvalt met een van deze vormen, ook niet met het inmiddels uitgeholde Burgerlijk huwelijk;
- dat het bijbelse huwelijk sterker in de gemeente verankerd moet worden, zodat de christelijke huwelijksmoraal kan worden versterkt.

Wanneer wij deze opdracht vereenvoudigd weergeven, komt zij erop neer dat de kerken willen weten hoe christenen die in bijbelse zin willen trouwen hun relatie burgerlijk dienen vorm te geven, en hoe de kerk moet omgaan met de alternatieven die inmiddels naast het Burgerlijk huwelijk bestaan. Deze vraag komt op twee manieren op uit de praktijk.

In de eerste plaats krijgen kerkenraden steeds meer te maken met stellen die samenwonen en geen Burgerlijk huwelijk aangaan. Deze factor wordt in de synode-instructie niet expliciet genoemd, maar zij vormde wel de aanleiding voor de vragen die de Particuliere Synode Friesland op haar tafel had gelegd en die resulteerden in de instructie. De vraag is of kerkenraden deze groeiende praktijk moeten afwijzen en tegengaan, dan wel (onder voorwaarden) kunnen tolereren of zelfs aanvaarden.

In de tweede plaats spreekt uit de synode-instructie de zorg dat de maatschappelijke ontwikkelingen een negatieve uitwerking hebben op de christelijke huwelijksmoraal. Al te vanzelfsprekend leunen op het Burgerlijk huwelijk, dat intussen steeds verder uitgehold wordt, kan christenen feitelijk vervreemden van een huwelijk in bijbelse zin. De synode rekent met de mogelijkheid dat op dit punt een positief effect kan uitgaan van een nadrukkelijker rol voor de kerk bij het aangaan van huwelijken.

Wij ontwikkelen een antwoord op de door de synode voorgelegde vraag door de volgende stappen te zetten. In de eerste plaats geven wij een typering van de hedendaagse juridisch gekwalificeerde relatievormen (3). In de tweede plaats verhelderen wij de huidige situatie en daarmee de vraag van de synode tegen de achtergrond van de geschiedenis (4). Ten derde bespreken wij in historisch licht de plaats van de kerk bij het aangaan van huwelijken (5). Vervolgens formuleren wij enkele basale criteria waardoor een christelijk huwelijk gedefinieerd wordt (6). Vervolgens evalueren wij enkele achtergronden van het hedendaagse samenwonen (7). Daarna evalueren wij de bestaande juridische samenlevingsvormen (8). Tenslotte brengen wij de genoemde aspecten samen in een visie op de kerkelijke omgang met het aangaan van een christelijk huwelijk en de mogelijke juridische vormen (9). Daaraan voorafgaand vatten wij eerst de kern van ons betoog samen (2).

2. De kern van dit rapport

In de huidige postchristelijke geseclariseerde samenleving staat Gods instelling van het huwelijk onder druk. Geen van de samenlevingsvormen die de wet kent ('Burgerlijk huwelijk', 'partnerschapsregistratie', en 'samenlevingscontract') voldoet volledig aan het bijbelse profiel van een huwelijk. Ook het Burgerlijk huwelijk, vanouds de vanzelfsprekende vorm voor christenen, heeft zich daarvan inmiddels verwijderd. Daarbij klinken bijvoorbeeld geen beloften voor het leven meer, terwijl het bovendien is opengesteld voor partners van

gelijk geslacht. De druk op Gods instelling van het huwelijk blijkt ook uit het feit dat velen kiezen voor een ongebonden vorm van samenwonen, als minder duurzaam en vrijblijvender alternatief. Ook binnen de kerken krijgt deze context steeds meer invloed.

Het is daarom urgent dat kerken en christenen daartegenover vasthouden aan het huwelijk in bijbelse zin en ook vormen vinden om bij het aangaan van relaties dat bijbelse karakter te markeren en hoog te houden. Omdat dit bij geen van de bestaande wettelijke samenlevingsvormen volledig het geval is, moet er een eigen christelijke vorm gecreëerd worden waarbinnen dat wat ontbreekt, wordt aangevuld. Minstens zullen daarbij door de partners publieke aanvullende beloften moeten worden afgelegd met bijbelse inhoud, zoals ook nu al het geval is bij een kerkelijke huwelijksbevestiging. Om duidelijk te maken dat het bestaande Burgerlijk huwelijk nog geen huwelijk is zoals God dat instelde, verdient het aanbeveling om voor dat laatste een eigen onderscheidende term te kiezen. Wij gebruiken in dit rapport – voortbouwend op de synodeopdracht zelf waarin sprake is van ‘bijbels huwelijk’ de typering ‘huwelijk in bijbelse zin’. ‘Bijbels huwelijk’ kan het misverstand oproepen van een huwelijk zoals dat in de tijd van de bijbel voorkwam. ‘Christelijk huwelijk’ vormt op zichzelf een passende aanduiding, maar lijkt voorbehouden aan een huwelijk tussen christenen. Met ‘huwelijk in bijbelse zin’ bedoelen wij een huwelijk dat voldoet aan de structuurkenmerken van een huwelijk, zoals wij die uit de bijbel kunnen leren. In beginsel kunnen ook niet-christenen zich naar die structuurkenmerken voegen, zoals in allerlei tijden ook het geval is geweest.

Tegelijk kan dit ‘huwelijk in bijbelse zin’ in de huidige Nederlandse samenleving niet bestaan zonder de vormgeving van één van de wettelijke mogelijkheden. Er blijven goede argumenten voor het ‘Burgerlijk huwelijk’, maar de verschillen met de andere wettelijke mogelijkheden, in het bijzonder met ‘partnerschapsregistratie’ zijn meer gradueel dan principieel. Beslissender dan de vraag welke wettelijke mogelijkheid partners kiezen, is het of zij daarin een ‘huwelijk in bijbelse zin’ sluiten en aanvullende beloften willen afleggen waarin dat uitkomt.

Wij zijn ons ervan bewust dat door ons betoog slechts een klein aspect van de problematiek waarvoor de kerk staat, wordt bestreken en waarschijnlijk niet eens het meest urgente deel. Om een voluit bijbelse huwelijksstijl hoog te houden, moeten vooral stappen gezet worden op geestelijk vlak en in de dimensie van de onderlinge vorming en toerusting binnen de kerken. De synodeopdracht was echter op dit aspect gericht, zodat we ons daartoe moesten beperken.

Ook waar het gaat om de toename van het ‘samenwonen’ binnen de kerk en de vraag hoe de kerken daarmee moeten omgaan, blijven in dit rapport belangrijke facetten onbehandeld. In hoofdstuk 7 geven wij weliswaar een analyse van het moderne samenwonen, maar deze wil vooral achtergronden verhelderen en duidelijk maken dat niet elk samenwonen hetzelfde karakter heeft. Het blijkt mogelijk dat sommigen die samenwonen daarmee feitelijk een ‘huwelijk in bijbelse zin’ bedoelen aan te gaan en bereid zijn om de genoemde aanvullende kerkelijke beloften af te leggen. Het is goed wanneer de kerk in haar omgang met deze samenwoners daaraan recht doet. Dat laat onverlet dat er anderen zijn, die misschien wel de meerderheid vormen, bij wie dat niet het geval is. Hoe de kerken met die realiteit moeten omgaan, is een urgente vraag. Die vraag voert echter buiten het kader van de synodeopdracht rond de wettelijke samenlevingsvormen en komt in dit rapport dus niet aan de orde.

3. De hedendaagse juridische vormen

In de huidige Nederlandse context bestaan drie juridische mogelijkheden voor mensen die een samenwoningsrelatie of huwelijk met elkaar aangaan. Zij kunnen een samenlevingscontract laten opstellen, een geregistreerd partnerschap aangaan, of een Burgerlijk huwelijk sluiten. In het onderstaande worden deze vormen kort getypeerd en geëvalueerd.

Daarmee blijven vormen van ongebonden ‘ongehuwd samenwonen’ dus buiten beeld. Toch is het nuttig om hier vast te stellen dat de wet daaraan formeel geen eisen stelt, terwijl er desondanks wel sprake kan zijn van onvermijdelijke juridische gevolgen. Te denken valt aan

de hoogte van het pensioen, overheidsuitkeringen, belastingen en alimentaties. Ook kunnen er consequenties zijn voor de rechten uit een eventuele huurovereenkomst en de mogelijkheid van beslaglegging wegens schulden (van de andere partner) op de niet als zodanig herkenbare eigen goederen.

a. Het ongeregistreerd partnerschap met samenlevingscontract

Wie samenwonen kunnen evenals alle andere individuen onderling een contract afsluiten. Dit is geen zaak van de burgerlijke stand maar van de betrokkenen zelf, en zo nodig van de notaris. Alleen meerderjarigen kunnen het aangaan. In een dergelijk contract kunnen afspraken worden gemaakt met betrekking tot het samenleven, de wederzijdse verplichtingen, rechten, bezittingen en nalatenschap, en over de situatie waarin de relatie verbroken wordt. Het contract kan door twee maar ook door meer partijen (mannen en/of vrouwen) worden aangegaan. De contractanten zelf bepalen de inhoud ervan. Wat betreft eventuele kinderen heeft alleen de moeder ouderlijk gezag, terwijl de biologische vader een kind eerst moet erkennen.

De achtergrond van het samenlevingscontract is praktisch. In de moderne samenleving blijkt het gewoon verstandiger of zelfs noodzakelijk om aspecten van het ongehuwd samenleven publiek en juridisch te regelen.

b. Het geregistreerd partnerschap

Dit is een wettelijk erkende en geregelde vorm van samenleving tussen man en vrouw, twee mannen of twee vrouwen. Het werd in ons land ingevoerd op 1 januari 1998. Volgens het CBS waren er in 2010 9571 partnerschapsregistraties, een lichte stijging ten opzichte van 2007 en 2006, maar aanzienlijk minder dan het aantal gesloten huwelijken.

In de Nederlandse wet staat een geregistreerd partnerschap op hetzelfde niveau als een huwelijk. De registratie wordt dan ook verricht door een ambtenaar van de burgerlijke stand. Er is bijvoorbeeld sprake van gemeenschap van goederen, van een wederzijdse onderhoudsplicht en van de noodzaak elkaars toestemming te verwerven bij bepaalde rechtshandelingen. Ook zijn er net als bij het huwelijk, bij de registratie getuigen verplicht (minimaal twee en maximaal vier). Het kan worden aangegaan zonder maar ook met beloften. De inhoud daarvan kan door de partners zelf bepaald worden.

Anders dan bij het Burgerlijk huwelijk ligt de situatie ten aanzien van de (familierechtelijke) situatie van eventuele tijdens het partnerschap geboren kinderen. Het geregistreerd partnerschap schept als zodanig geen afstammingsrelatie of 'familierechtelijke betrekking'. De mannelijke partner moet de kinderen van zijn vrouwelijke partner erkennen om juridisch vader te worden. Beide partners (ook die van gelijk geslacht) hebben wel van rechtswege het gezamenlijk gezag over de binnen het partnerschap geboren kinderen tenzij een derde juridisch ouder is. De partner die geen juridisch ouder is geldt als stiefouder, en heeft dus een onderhoudsplicht en een blijvend huwelijksverbod ten aanzien van het kind. Bij partners van gelijk geslacht moet de partner om het juridisch ouderschap te verwerven de kinderen adopteren van de partner die al juridisch ouder is - door geboorte als het een vrouw betreft; door erkenning of juridisch vaderschap door een eerder huwelijk als het een man betreft; of in beide gevallen door een eerdere adoptie. De partners kunnen gezamenlijk adopteren. Overigens wordt er momenteel wetgeving voorbereid die dit verschil met betrekking tot de positie van kinderen tussen het geregistreerd partnerschap en het Burgerlijk huwelijk bedoelt weg te nemen.

Een belangrijk verschil tussen een geregistreerd partnerschap en het huwelijk is dat het geregistreerd partnerschap zonder tussenkomst van de rechter ontbonden kan worden (mits eventuele kinderen meerderjarig zijn). Ook ontbreekt de mogelijkheid van een 'scheiding van tafel en bed'. Bovendien wordt anders dan het Burgerlijk huwelijk een geregistreerd partnerschap niet in alle landen erkend.

De achtergrond van het geregistreerd partnerschap ligt in het streven naar homo-emancipatie. Deze vorm is in de eerste plaats gecreëerd om gelijkwaardige homoseksuele relaties mogelijk te maken in een tijd dat het Burgerlijk huwelijk voor samenlevende homo's

nog gesloten was. Dit onderstreept dat het geregistreerd partnerschap in principe als een soort huwelijk bedoeld is. Nadat het Burgerlijk huwelijk ook voor homorelaties werd opengesteld, is het onderscheid tussen beide vormen nog kleiner geworden. Met deze ontwikkelingen mee zijn het inmiddels niet meer alleen homo's die hun partnerschap laten registreren.

c. Het Burgerlijk huwelijk

Bij een Burgerlijk huwelijk bepaalt de wet dat de partners (man en vrouw, twee mannen of twee vrouwen) elkaar het 'ja-woord' geven en trouw, hulp en bijstand beloven nadat hen via een voorgeschreven formulering de plichten zijn voorgehouden die de wet aan de huwelijkse staat verbindt. De huwelijkse staat omvat allerlei rechten en plichten. Zo is daar de verplichting tot de verzorging van de tot het gezin behorende minderjarige kinderen en het dragen van de kosten en opvoeding van de verzorging en opvoeding van deze kinderen. De echtgenoten moeten samen de kosten van de huishouding, daaronder begrepen de kosten van verzorging en opvoeding van de kinderen, dragen, naar evenredigheid van hun inkomen. Zijn de kosten hoger dan hun inkomens, dan moeten zij het meerdere dragen naar evenredigheid van hun vermogens. De echtgenoten moeten elkaar voldoende geld ter beschikking stellen om de kosten van de huishouding te betalen. Van deze draagplicht naar evenredigheid van inkomen en vermogen kan alleen bij huwelijkse voorwaarden worden afgeweken.

Gehuwden zijn automatisch beiden ouder van kinderen die geboren worden, hebben over hen gezag en zijn verplicht voor hen te zorgen en hen op te voeden. Wanneer de ouders overlijden zijn kinderen vanzelf erfgenaam.

Het huwelijk kan via de rechter worden ontbonden op grond van duurzame ontwrichting. Over de grond wordt nauwelijks geprocedeerd (en dat is ook niet goed mogelijk), wel over de zorgregeling voor de kinderen en de materiële gevolgen van de scheiding. Per 1 maart 2009 is de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding in werking getreden. Sindsdien is de 'flitsscheiding' (het omzetten van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap om dit vervolgens te ontbinden) daarom niet meer mogelijk. Een belangrijke reden voor afschaffing was dat de flitsscheiding in andere landen vaak niet werd erkend. Mensen die gescheiden zijn via een flitsscheiding zouden zich dan in het buitenland schuldig kunnen maken aan bigamie indien zij in het buitenland zouden hertrouwen. Behalve echtscheiding kent het huwelijk ook de zogenaamde 'scheiding van tafel en bed'.

Van belang is dat de wet het huwelijk alleen in zijn burgerlijke betrekkingen beschouwt (1: 30 BW). Dat houdt tweemaal in: a. alleen het Burgerlijk huwelijk wordt erkend en het kerkelijke niet, b. ethische en religieuze aspecten blijven buiten beschouwing. In dat licht vormt de bepaling uit het BW dat echtgenoten '... elkander getrouwheid, hulp en bijstand verschuldigd...' zijn en '...elkander het nodige ...' moeten verschaffen, een overblijfsel uit een eerdere tijd waarin een door de samenleving gedragen meer morele dimensie meespeelde. Zeker niet in alle opzichten kan deze bepaling in rechte (met een sanctie) worden afgedwongen. De verplichting tot samenwonen, toch een essentieel element van een huwelijk, en de expliciete belofte van 'trouw voor het leven' komen – anders dan vroeger – ook niet meer voor in de wet. De genoemde ethische en levensbeschouwelijke zinsneden kunnen worden beschouwd als herinneringen aan de oorspronkelijk breed gedeelde consensus binnen de samenleving met betrekking tot min of meer christelijk gekleurde karaktertrekken van het huwelijk. De huidige versoering zou reden moeten zijn voor een eveneens sobere huwelijksvoltrekking op het gemeente - of stadhuis. Het Burgerlijk huwelijk komt voort uit een combinatie van twee factoren: een klassieke door het christelijk geloof bepaalde opvatting van de aard van het huwelijk en een moderne door distantie tot de kerk bepaalde publieke regulering (zie onderdeel 3.a.). In het Burgerlijk huwelijk zoals zich dat nu voordoet, herkennen wij beide lijnen maar in een veranderende balans. In afnemende mate vertonen zich nog altijd verschillende restanten van de vroegere christelijke huwelijksopvatting. In toenemende mate treedt ook de veranderde (post-) seculiere situatie naar voren (rekenen met een pluraliteit aan opvattingen, wegvallen van de belofte voor het leven, openstelling van het huwelijk voor partners van hetzelfde geslacht).

Conclusie: Burgerlijk huwelijk en geregistreerd partnerschap groeien in de huidige context steeds meer naar elkaar toe. Een samenlevingscontract daarentegen is vanwege zijn onvaste vorm van een andere orde. Toch heeft ook het samenwonen met of zonder samenlevingscontract door de daaraan verbonden juridische gevolgen wel een publiek aspect.

4. Historische achtergronden van de huidige problematiek

4.1. Ontwikkeling naar het Burgerlijk huwelijk

De huidige discussie over de verhouding tussen kerkelijk en burgerlijke vormen bij de huwelijksluiting kan in het licht van de geschiedenis beoordeeld worden als betrekkelijk relatief. Vanouds was het sluiten van een huwelijk in het christelijke Europa allereerst een zaak van de familie en van de twee partners zelf. Zij wisselden beloften uit in de familiekring, waarmee de 'ondertrouw' een feit was. Deze beloften konden aanvankelijk hetzij in een tegenwoordige of in een toekomstige vorm worden gedaan. In het eerste geval was deze ondertrouw onverbreekbaar, terwijl zij in het tweede geval nog afhankelijk bleef van bepaalde voorwaarden. Op de uitwisseling van de beloften volgde de consummatie (gemeenschap, één vlees worden), en daarna nog een officieel trouwfeest.

Aanvankelijk was hierbij noch van een 'burgerlijke' plechtigheid en registratie, noch van een 'kerkelijke' plechtigheid en registratie sprake. Beide zijn pas later tot ontwikkeling gekomen, waarbij bedacht moet worden dat de structuren van wat wij nu typeren als samenleving, staat, en overheid destijds geheel anders waren dan in de moderne tijd. Hoewel al in de 13^e eeuw het Vierde Lateraans concilie het wenselijk noemde dat huwelijken door de priester worden ingezegend, maakte pas het Concilie van Trente in 1563 daarvan een verplichting. De Gereformeerden meenden dat de overheid meer verantwoordelijkheid voor de huwelijken moest nemen, maar daarvan kwam in de praktijk weinig terecht. De overheid kwam niet tot het vaststellen van een 'huwelijksordinantie' en liet het registreren en sluiten van huwelijken grotendeels over aan de kerk. Dat laatste vond plaats aan de hand van daarvoor vastgestelde huwelijksformulieren. Pas in de 18^e eeuw werden in steeds meer landen een burgerlijke plechtigheid en registratie verplicht. In Frankrijk werd in 1804 tijdens het bewind van Napoleon de Code Civile ingevoerd, een burgerlijk wetboek waarin onder andere de Burgerlijke Stand werd opgenomen. Sinds 1811 gold deze ook in Nederland. Alleen ambtenaren van de burgerlijke stand waren voortaan gerechtigd om huwelijksakten op te maken en registers bij te houden. Daartoe moesten de kerken hun eigen registers ter beschikking stellen, al zetten zij ook zelf de praktijk voort om leden te registreren. De achtergrond van deze wetgeving werd gevormd door de ambitie om orde te brengen en om de publieke invloed van de kerk in de samenleving terug te dringen. Daarbij bleef echter de inhoud van de huwelijksrelatie nog gestempeld door christelijke overtuigingen, zoals de samenleving als geheel – zeker wat betreft moraal en ethiek – ondanks de scheiding van kerk en staat een min of meer christelijk karakter bleef houden. In de 19^e eeuw was vrijwel het hele Nederlandse volk lid van een van de christelijke kerken. Met name gereformeerde protestanten beoordeelden de geschetste ontwikkeling dan ook positief. Hoewel afkomstig uit de sfeer van de Franse revolutie en gericht tegen de kerk, leidden deze ontwikkelingen feitelijk tot de situatie die zij ook daarvoor al wenselijk hadden gevonden: de huwelijksluiting paste bij het ambt van de overheid. Het feit dat in de tijd van de Reformatie deze overheid christelijk was, terwijl zij nu neutraal heette, werd vanwege de nog altijd christelijke grondtrekken van de samenleving niet als een in dit opzicht doorslaggevend probleem ervaren.

Het is overigens nuttig om te beseffen dat de situatie vóór de 19^e eeuw in bepaalde opzichten leek op de huidige. Omdat het hedendaagse beeld van de werkelijkheid sterk gekleurd is door de ontwikkeling van een burgerlijke samenleving zoals deze in de 18^e en 19^e eeuw plaatsvond, bestaat daarvan vaak weinig besef. Overigens is de huidige context in andere opzichten juist niet met vroeger te vergelijken, maar het punt van vergelijking hier betreft een zekere institutionele losheid. Voor de 19^e eeuw kwam het vaak voor dat een man en een vrouw na het afleggen van de wederzijdse beloften al gemeenschap hadden en gingen samenleven, terwijl het officiële huwelijksfeest met de kerkelijke ceremonie pas later plaatsvond. Er is becijferd dat in de 18^e eeuw in bepaalde streken in Engeland en de

Verenigde Staten van Amerika de helft van de bruiden zwanger was op hun trouwdag. Zwangerschap vormde zelfs vaak de directe aanleiding om toch maar eens tot die afrondende plechtigheid te komen. In zekere zin werd er dus – in hedendaagse termen gezegd - ‘samengewoond’ op basis van niet meer dan een in kleine kring geuit wederzijds commitment. Daartegenover staat dat in de gereformeerde gemeente van Amsterdam (1578-1700) het aantal zwangere bruiden opvallend laag was en dat deergelijke situaties voorwerp van kerkelijk vermaan vormden.

Het vermelden waard is verder dat de oudere praktijken onder verschillende lagen van de bevolking nog lang voortleefden. Vooral de middenklassen en de hogere klassen droegen de moderne veranderingen sinds de 18^e eeuw. Mondelinge beloften golden niet meer als bindend. Er ontstond een behoefte aan uniformering, ordening en bureaucratische vastlegging die ook in het algemeen typerend was voor de moderniteit en die sindsdien in allerlei trekken van samenleving en kerk herkenbaar is. Onder arbeiders en op het platteland echter kreeg dit soort modernisering slechts traag voet aan de grond. Nog tot in de 20^e eeuw bleven andere praktijken en sentimenten rond relatievorming sterk aanwezig, waarin bijvoorbeeld ook de plaats van de seksualiteit zich nog niet voegde naar de nieuwe visies op het Burgerlijk huwelijk. Met name in gesloten gemeenschappen was dat het geval (Urk, Spakenburg, Drentse veenkoloniën, etc.; vergelijk ook Thomas Roosenboom, *Publieke werken*).

4.2. Kerkelijke betrokkenheid bij de huwelijksluiting

In het licht van de Bijbel is betrokkenheid van de kerk bij het aangaan van een huwelijk niet vanzelfsprekend. Nergens vraagt de Bijbel erom. Nu zou kunnen worden opgemerkt dat dit in de Joodse context van het Oude Testament en de Evangelieën ook niet hoefde. Burgerlijke en kerkelijke Joodse ‘overheid’ vielen min of meer samen. Toch geldt dit niet van de Grieks-Romeinse context die in de apostolische brieven aan de orde is. Huwelijken onder Joods of Romeins recht waren niet automatisch ook kerkelijk. Nergens merken wij echter dat de apostelen daarin een probleem zien of deze huwelijken alsnog kerkelijk geijkt willen hebben. Integendeel, zij lijken in beginsel het bestaande burgerlijke huwelijksrecht te aanvaarden. Wel nam de kerk in de na-apostolische tijd op bepaalde punten een kritische positie in ten opzichte van aspecten van het Romeinse huwelijksrecht.

Ook op historische gronden is formele kerkelijke betrokkenheid bij de huwelijksluiting niet evident. Weliswaar omvatte de pastorale taak van de kerk van meet af ook het aangaan van huwelijken, maar deze werden zelf in de familiekring of binnen bestaande samenlevingsverbanden gesloten. Pas de Middeleeuwse Rooms-katholieke synthese leidde tot kerkelijke bemoeienis met de huwelijksluiting. Naar Roomse opvatting omvatte de kerk immers heel het leven. Een belangrijke invloed daarbij was ook de visie dat het huwelijk een kerkelijk sacrament vormt. Ook dat vraagt om een kerkelijke huwelijksplechtigheid. Zoals wij al zagen, ontwikkelde deze praktijk zich echter geleidelijk in een proces van enkele eeuwen en volgde de formele regeling ervan pas na de Reformatie tijdens het Concilie van Trente.

In de Gereformeerde traditie werd gebroken met de Roomse tegenstelling tussen natuur en genade, die ertoe leidde dat het gewone geschapen leven pas onder de vleugels van de kerk tot zijn recht kon komen. Ook gold het huwelijk niet als sacrament, maar als instelling van God voor een man en een vrouw om levenslang in een levenseenheid verbonden te zijn. Zoals wij zagen drongen gereformeerden vanaf het begin aan op een beslissende rol voor de (christelijke) overheid bij het aangaan van huwelijken. Omdat deze er echter nauwelijks van kwam, bleef feitelijk de kerk de plaats waar huwelijken publiek werden gesloten. Zoals ook bij andere thema’s reesterden daarbij de nodige Roomse residuen. Ook verklaart deze achtergrond het gebruik van het woord ‘bevestigen’ bij een kerkelijke huwelijksbevestiging. Aanvankelijk ging het daarbij om de publieke registratie en erkenning van het door de betrokkenen zelf aangegane huwelijk. Wanneer wij afgaan op de reformatorische kerkelijke formulieren, lijkt het zo te zijn geweest dat men een huwelijk pas gesloten achtte wanneer in de kerk onderwijs over en gebed voor het huwelijk hadden plaatsgevonden, en de huwelijksbeloften waren afgelegd. Wat niemand anders deed, deed de kerk destijds. Tot in

de 20^e eeuw bleven in het kerkelijk gebruik nog restanten van deze vroegere publiekrechtelijke huwelijksluiting aanwezig. Zo moet de kerkelijke huwelijksbevestiging volgens de Generale Synode van Leeuwarden 1920 tevoren tweemaal (was driemaal) worden afgekondigd. Dat is om een ieder die wettige bezwaren tegen de sluiting van het huwelijk had (bijv. dat bruidegom of bruid reeds gehuwd waren, dat er sprake was van verboden bloedverwantschap, of andere wettelijke beletselen) ertoe op te roepen deze te uiten. Deze afkondiging heeft echter sinds de overheid de huwelijksluiting aan zich trok al in stad- of gemeentehuis plaats en is dus kerkelijk niet meer zinvol. Binnen de kerkelijke gemeente kan men hooguit denken aan broeders of zusters die in zonde leven, maar dan rijst de vraag waarom er pas bezwaren worden ingediend als een van hen wil trouwen? Wel zou er in een geseculariseerde samenleving een categorie van typisch kerkelijke 'beletselen' kunnen ontstaan, zeker wanneer het 'kerkelijk huwelijk' een nieuw eigen gewicht ontvangt, maar daarmee zou een nieuwe betekenis ontstaan voor een praktijk die ooit een andere achtergrond had.

Pas onder invloed van de Franse revolutie veranderde de centrale rol van de kerk bij de huwelijksluiting, maar in landen waar deze invloed zich niet zo rechtstreeks voordeed als in Nederland kunnen huwelijken tot op vandaag ook kerkelijk gesloten worden. De formele scheiding tussen kerk en staat aan het begin van de 19^e eeuw leidde in Nederland meestal tot een praktijk waarin zowel sprake was van een burgerlijke huwelijksluiting als van een kerkelijke plechtigheid daarna. Enigszins vertroebelend daarbij was de strafbepaling die de Franse overheid toevoegde aan de invoering van de Burgerlijke stand. Men was beducht voor kerkelijke voorgangers en geestelijken die voortgingen met het dopen, huwelijken sluiten en begraven zonder dat de betreffende burgerlijke autoriteit hiervan tevoren op de hoogte was gesteld, en zich niet zouden houden aan de verplichte aangifte en de huwelijksbeletselen van het burgerlijk recht. Daarom mochten rond het huwelijk alleen kerkelijke plechtigheden plaatsvinden als het burgerlijk gesloten was. Wie zich daaraan niet hield, was en is strafbaar volgens de wet.

Intussen hebben veel gereformeerden uit de neocalvinistische traditie de moderne wending en volgorde vanouds juist wel toegejuicht. Het huwelijk hoort volgens hen als scheppingsgegeven bij het terrein van de 'algemene genade' en is daarom geen zaak van de institutionele kerk (die behoort tot de sfeer van de 'particuliere genade') maar van de betrokkenen zelf in hun levensverbanden en van de overheid die dit terrein juridisch ordent. Voor sommigen (bijvoorbeeld J. Meester) betekende dit dat de hele kerkelijke plechtigheid moest vervallen. In de gewone zondagse eredienst kon eventueel een voorbede plaats vinden voor in de betreffende week gesloten huwelijken. Anderen, zoals Abraham Kuypers, pleitten juist voor een tweetrapsraket. Kerkleden leven op twee terreinen, het burgerlijk-aardse en het geestelijk-hemelse. Ook in hun huwelijk zie je die twee dimensies. Overheidshandelen bij het aangaan van het huwelijk is daarom nodig vanwege die eerste dimensie, maar blijft in zichzelf 'incompleet'. Daarbij moet een 'kerkelijke bevestiging' komen, wil het huwelijk voor Gods aangezicht volledig tot stand komen. De bestaande spreekwijze uit de 16e eeuw kreeg hiermee een nieuwe lading. In een één-tweetje met de overheid maakt de kerk de huwelijksluiting compleet. Door sommigen zijn tegen die achtergrond bezwaren geuit tegen de term 'bevestigen'. Zij die meenden dat huwelijken voor de overheid worden gesloten en dat de kerk daaraan niets wezenlijks toevoegt, accentueerden het element 'zegenen' of om Gods zegen bidden als kern van de kerkelijke betrokkenheid rond de huwelijksluiting. In dat verband is de spreekwijze 'inzegenen', die in protestantse kring sinds de 19^e eeuw voorkwam zelfs ook enige tijd in de GKv gebezigd. Trimp stelde ooit een nieuwe formulering voor, namelijk 'de naam van de HERE aanroepen over het huwelijk'. Daarmee wilde hij de kerkelijke betrokkenheid bij het huwelijk behouden en met het oog op de secularisatie zelfs versterken, zonder toe te geven aan Rooms-katholieke visies en kuyperiaanse constructies. Zijn voorstel heeft het niet gehaald. De Kerkorde 2012 blijft kiezen voor 'bevestigen'. In een kerkelijke huwelijksbevestiging kunnen vijf elementen worden onderscheiden: a. verkondiging van het evangelie over en rond het huwelijk, b. inbedding van het huwelijk in de christelijke gemeente, c. het afleggen van huwelijksbeloften op het niveau van

het 'huwelijk in bijbelse zin', d. voorbede voor het huwelijk, e. het ontvangen van Gods zegen over het huwelijk.

Trimps betoog is belangrijk omdat hij als eerste werkelijk ingaat op de gewijzigde context van de samenleving sinds de jaren '60, met de opkomst van andere relatie- en samenlevingsvormen. Die veranderde context maakt dat ook de discussie over de verhouding tussen wat de staat doet en wat de kerk doet bij het sluiten van huwelijken in een ander kader komt te staan. Binnen de christelijke samenleving uit het verleden (formeel vóór de Franse revolutie, maar feitelijk en moreel ook nog daarna tot ver in de 20^e eeuw) draaide het in deze discussie om een soort competentiestrijd. Het ging om de afbakening van de taken van kerk en staat en om de vraag hoe de verhouding ligt tussen schepping en genade. Deze vraag was gestempeld door de tegenstelling tussen Rome en de Reformatie en droeg dus een intern-christelijk karakter. Sinds de jaren '60 is de vraag verschoven naar een externe kwestie. Hoe kunnen christenen in een postchristelijke samenleving en onder een postchristelijke wetgeving een christelijke stijl van omgaan met het huwelijk handhaven. Wie die vraag te lijf wil gaan via de klassieke afbakeningsdiscussies rond kerk en staat, zoals wij die gewend waren, schiet er langsheen. Veeleer is het nodig dat de hele discussie over kerk, samenleving en staat opnieuw gevoerd wordt maar nu met het oog op die postchristelijke context.

Conclusie: Voor de huidige discussies rond samenwonen en huwelijk levert deze historische schets de conclusie op dat historisch gegroeide vormen niet vanzelfsprekend als onveranderlijk en normatief moeten worden behandeld. Het is ooit anders geweest dan wij inmiddels gewend zijn en het kan dus ooit ook weer anders worden. Een huwelijksverbond aangaan is niet in de eerste plaats iets van de kerk en al evenmin van de staat. Het gaat om wederzijdse beloften en om de eenheid tussen de twee betrokkenen zelf, waarbij de omgeving betrokken wordt. Staat en kerk hebben daarmee slechts in tweede instantie te maken, en de wijze waarop hangt samen met de concrete context en de geldende inrichting van de samenleving en de daaruit voortvloeiende rechten en verplichtingen.

5. Bijbelse uitgangspunten

Omdat over de vraag wat in het licht van de Bijbel een christelijk huwelijk is al veel geschreven is, volstaan wij met enkele kernpunten die in de Gereformeerde kerken breed gedeeld worden. In lijn met het in hoofdstuk 2 ingevoerde onderscheid tussen 'Burgerlijk huwelijk' en 'huwelijk in bijbelse zin' geven wij van dit laatste eerst een omschrijving: *Een 'huwelijk in bijbelse zin' is een levensverband waarin één man en één vrouw in antwoord op Gods leiding van hun leven voor de duur van hun aardse bestaan hun levens aan elkaar verbinden tot een nieuwe eenheid, die wederzijds verplichtend is en die een publiek erkend karakter heeft.*

Ter toelichting daarbij merken wij het volgende op:

- a. In dit 'huwelijk in bijbelse zin' komt voor Gods ogen en onder zijn voorzienige leiding een nieuwe eenheid tussen man en vrouw tot stand die het hele leven wil omvatten ('één lichaam' - Gen 2:24) en waarin zij elkaar levenslang trouw zijn (Mattheüs 19:6).
- b. Een dergelijk 'huwelijk in bijbelse zin' is door God zelf ingesteld in aansluiting bij de manier waarop hij de mens geschapen heeft, namelijk in de polariteit en complementariteit van 'manlijk' en 'vrouwelijk' (Gen 1:27; Mat 19:4; 1Tim 4:3v). Tegelijk blijkt in de context van het komende koninkrijk, die in het Nieuwe Testament ontsloten wordt, dat deze geschapen aard van het mens-zijn ook op andere manieren dan in een dergelijk 'huwelijk in bijbelse zin' tot zijn bestemming kan komen. Ongehuwd blijven geldt voor Paulus zelfs als een manier om voorop te lopen op de weg naar dat koninkrijk. Het huwelijk is dus bedoeld voor dit leven en wordt in Gods toekomst vervuld (Mat 19:12, 1 Kor 7:7, 17, 32).
- c. Voor de seksualiteit als een basaal menselijk kenmerk betekent dit dat deze geordend wordt en zijn bestemming vindt binnen het 'huwelijk in bijbelse zin' en dat seksuele eenwording alleen in dat kader past. Tegelijk mag door getrouwen en ongetrouwen worden uitgekeken naar een toekomst waarin dit basiskenmerk op een nieuwe en nog

- ongedachte wijze tot zijn definitieve bestemming komt (Mat 22:30; 1 Kor 15:44; Ef 5:32).
- d. De zin van een 'huwelijk in bijbelse zin' is dat man en vrouw elkaar dienen in alle aspecten van het leven en zo samen vruchtbaar zijn voor Gods doelen. Daarbij gaat het in de Nieuwtestamentische context in de eerste plaats om vruchtbaarheid voor Gods koninkrijk. Deze komt uit in het feit dat de onderlinge verhouding tussen man en vrouw in een 'huwelijk in bijbelse zin' de eenheid tussen Christus en zijn gemeente reflecteert en zichtbaar maakt; in dienstbare inzet van de gezamenlijke gaven binnen de kerk en de samenleving; en in het krijgen en christelijk grootbrengen van kinderen in een door het evangelie beschermde en gestempelde gezinsomgeving (Gen 1:28; Ef. 5:21-33).
- e. Dit 'huwelijk in bijbelse zin' wordt aangegaan door de partners zelf maar nooit zonder betrokkenheid van de omringende gemeenschap. Het is per definitie opgenomen in het verband van de bredere samenleving
- i. Dit blijkt niet alleen expliciet uit het 'verbondskarakter' dat een huwelijk volgens de Bijbel heeft en dat om de aanwezigheid van getuigen vraagt (Deut. 30:19; Spr. 2:17; Mal 2:14). Het ligt ook verankerd in de aard van een dergelijke relatie. Komend uit twee afzonderlijke families of gezinnen (Gen 2:24: 'losmaken van zijn vader en moeder'), die elk deel uitmaken van de bredere samenleving, vormen beide partners nu openlijk een nieuwe eenheid in onderscheid van die twee bestaande. Dat raakt dus onmiddellijk ook de omringende samenleving en haar gezagsdragers en heeft – modern gezegd – een publiek karakter. Voor een huwelijk in de moderne Westerse samenleving betekent dit publieke karakter dat het vraagt om juridische vormgeving en overheidsbetrokkenheid.
 - ii. In de wereld van na de zondeval komt daar een belangrijke overweging bij. In een huwelijk verplichten twee zondige mensen die dagelijks leven te midden van een zondig bestaan en allerlei verzoeking tot zonde, zich om elkaar levenslang in liefde trouw te zijn. Wie zichzelf werkelijk kent voor Gods aangezicht zal moeten erkennen dat hij daartoe zelf niet in staat is en Gods hulp nodig heeft. Deze hulp geeft God nadrukkelijk ook via de ondersteuning van de omringende gemeenschap. Datzelfde geldt overigens vanuit het gezichtspunt van de gebrokenheid en het lijden die een huwelijk kunnen treffen. De gemeenschap blijkt dan belangrijk om dit op te vangen en mee te dragen.
 - iii. Beide voorgaande factoren komen op een bepaalde manier terug wanneer het onverhoopt zou komen tot ontbinding van het huwelijk. Weliswaar wijst de Bijbel echtscheiding principieel af, maar tegelijk honoreert hij wel dat het soms zover kan komen en treft hij daarvoor ook voorzieningen. Zowel in het gevecht om een huwelijk ondanks moeite vol te houden als in de officiële vaststelling dat deze bestaande levenseenheid bij de scheiding breekt en uit de omringende samenleving wegvalt, blijft de omringende gemeenschap betrokken bij het huwelijk van haar leden.
- f. In de Bijbel treffen wij expliciet en impliciet allerlei vormen en gewoonten aan waar het gaat om de huwelijksluiting, bijvoorbeeld het betalen van een bruidsschat. Deze blijken gestempeld te zijn door hun historische en culturele context. Zij moeten onderscheiden worden van de fundamentele beginselen waaraan zij uiting geven. Nog sterker geldt dat van vormen die in de loop van de geschiedenis na de bijbelse tijd zijn opgekomen. Vaak stellen christenen deze onwillekeurig gelijk aan de bijbelse principes zelf, maar uiteindelijk leidt dat tot een verzwakking van die principes en tot onvermogen om ze in gewijzigde contexten opnieuw adequaat vorm te geven. Geen van de bestaande vormen in de Nederlandse samenleving kan automatisch gelijkgesteld kan worden met het bijbelse huwelijk: niet het ongeordende

samenwonen, niet een samenlevingscontract, niet een geregistreerd partnerschap maar ook niet het Burgerlijk huwelijk. In beginsel kunnen christenen open staan voor alle oude en nieuwe vormen waarin de bovengenoemde bijbelse kernpunten voldoende tot hun recht kunnen komen en die recht doen aan de maatschappelijke context waarin zij leven.

Conclusie: een 'huwelijk in bijbelse zin' wordt aangegaan door de twee partners zelf, maar niet zonder de gemeenschap waarbinnen zij leven. In de moderne Westerse samenleving vergt dat ook een juridische vormgeving en een ordenende rol van de overheid. Geen van de bestaande vormen staat daarbij bij voorbaat gelijk aan het 'huwelijk in bijbelse zin'.

6. Achtergronden van het moderne samenwonen

Omdat de concrete vragen over de kerkelijke omgang met de bestaande juridische vormen voortkomen uit de toename van het verschijnsel 'samenwonen', zou het onbevredigend zijn daaraan in dit rapport voorbij te gaan. Het is juist nodig dit verschijnsel te begrijpen en te evalueren. Daarom schetsen we in deze paragraaf enkele achtergronden van dit fenomeen. In het hedendaagse verschijnsel samenwonen komen meerdere invloeden samen.

In de eerste plaats komt het gelijktijdig op met de culturele wending die wel wordt aangeduid als 'postmodernisme'. Binnen de westerse cultuur kwam het tot een reactie op het moderne, rationele, zakelijk gestructureerde burgerlijke leven. Individuen vonden daarin te weinig ruimte voor hun persoonlijke gevoel, authenticiteit en creativiteit. Zo vormt het samenwonen dat zich sinds de jaren '60 manifesteert een reactie op verburgerlijkte moderne leven dat zich sinds de 19^e eeuw ontwikkeld had.

Zoals bij meer onderwerpen kent deze reactie twee lagen. De oppervlaktelaag rekent af met de in het bovenstaande genoemde moderniteit. Wij zagen dat de Franse revolutie leidde tot een publieke regulering en bureaucrativering van het huwelijk en gepaard ging met een zeker beheersingsstreven van de kant van de staat. In zekere zin grijpt het samenwonen sinds de jaren '60 terug op eerdere meer geprivatiseerde manieren van relatievorming. In dat opzicht is er weinig nieuws onder de zon en bestaat er geen reden om een dergelijke verandering bij voorbaat bezorgd tegemoet te treden. De onderlaag in de genoemde reactie op de burgerlijke moderniteit is vanuit christelijk perspectief gezien echter minder onschuldig. Deze rekent namelijk ook af met veel aspecten uit die eerdere geschiedenis, voorafgaand aan de Franse revolutie. Deze was immers bepaald door de christelijke traditie. De postmoderniteit keert daarnaar niet terug maar neemt er vaak juist nog radicaler afstand van dan de moderniteit. Bovendien erft de postmoderniteit de nadruk op individuele vrijheid die al kenmerkend werd voor de moderniteit en radicaliseert zij deze zelfs. Daarom spelen in de relatievorming die zich voordoet bij samenwonen de voorkeuren en expressiemogelijkheden van de betrokken individuen een doorslaggevende rol. Anders dan bij de eerder genoemde - minder geformaliseerde - wijze van huwelijkssluiting vóór de moderniteit bestaat nu niet langer een sturende traditie, waarbinnen vaste gewoonten van relatievorming een rol spelen, die bovendien ingebed waren in de concrete gemeenschappen waarin de betrokkenen leefden (familie, kerk).

In de tweede plaats en in samenhang met het vorige punt signaleren sociaalwetenschappelijke, filosofische en historische analyses binnen de Westerse cultuur van dit moment een tendens tot deinstitutionalisering. Vanouds maakt het huwelijk deel uit van een geheel aan instituties waarbinnen het menselijke samenleven zich afspeelt. Vóór de moderniteit kende men een beperkt aantal instituties die echter wel golden als voorgegeven en onveranderlijke natuurlijke of door God geschapen ordening voor het bestaan. In de 19^e eeuwse moderniteit zorgde de differentiatie van een zich ontwikkelende samenleving voor een toename van het aantal instituties en een verfijning en bureaucrativering van hun karakter. Tegelijk verloren zij hun basis in een onveranderlijke natuurlijke of geschapen orde. Het werden historische creaties van mensen zelf, die in beginsel ook veranderbaar zijn. Er bestaat momenteel geen eenduidige christelijke evaluatie van deze tendens tot deinstitutionalisering en het daarmee samenhangende verschijnsel 'samenwonen'.

Sommigen gaan ervan uit dat zich een netwerksamenleving ontwikkelt met nieuwe vloeibare vormen van verbondenheid en dat christenen zich daaraan gewoon kunnen aanpassen. Anderen menen dat in de 19^e eeuw ontsloten instituties als natiestaat en Burgerlijk huwelijk onontbeerlijk zullen blijven en dat de orde die God aan het mensenleven meegaf erom blijft vragen, waarbij het wel denkbaar is dat de vormen wisselen.

In de derde plaats, en ook in samenhang met de twee vorige punten, wordt de (post-) moderne samenleving gekenmerkt door een binnen-wereldlijk en sterk persoonlijk bepaald geluksideaal. Ieder individu is erop uit zijn of haar eigen geluk in dit leven zoveel mogelijk te realiseren. Eén van de belangrijkste aspecten daarvan is dat een mens 'zichzelf kan zijn' en zonder onnodige externe druk zichzelf kan verwerkelijken. Vooral 'een relatie' vormt daarvoor het geschikte instrument. Het eenzame moderne 'ik' kiest geheel vanuit zichzelf iemand anders met wie hij of zij die zelfrealisatie mogelijk acht. Moderne relaties hebben tot hoogste doel dat twee individuen 'samen gelukkig worden'. Alles wat van buiten henzelf aan de relatie wordt opgedrongen, kan ervaren worden als in strijd met het ideaal van een 'pure relatie die uit jezelf komt'. Een aspect van deze nieuwe moraal is dat relaties niet meer per definitie voor het leven worden aangegaan. Zouden de partners persoonlijk of samen juist ongelukkig worden en zichzelf niet kunnen verwerkelijken in hun relatie, dan is het passend om deze te beëindigen. Omdat mensen vooraf niet kunnen overzien of een relatie zal brengen wat zij verwachten, kennen relaties bovendien een fase van 'uitproberen', die lang kan duren en soms zelfs een min of meer permanente status krijgt. Dit voorlopige en gemakkelijk te beëindigen karakter van hedendaagse relaties vindt een uitingsvorm in het fenomeen 'samenwonen'. Daarin is dus structureel een diepe onzekerheid en zelfs een element van angst ingebouwd ten aanzien van de vraag of je in deze relatie wel echt gelukkig zult worden.

Vanuit christelijk perspectief beoordeeld is dit een te betreuren ontwikkeling. Zij hangt samen met een verlies aan christelijke oriëntatie. Mensen zijn het zicht kwijtgeraakt op een ander leven dan het bestaande en weten niet meer van een toekomst op een nieuwe aarde. Zij durven niet meer te geloven en te vertrouwen en daarmee hun angsten en onzekerheden in Gods hand te leggen. Zij leven ook niet langer voor een doel buiten zichzelf, te weten God en zijn koninkrijk. Niet langer ook is hen duidelijk dat alleen in de gerichtheid op God ware zelfrealisatie besloten ligt en dat daarin het ware geluk te vinden valt, waarvan elk ander geluk afgeleid wil zijn. Bovendien zijn mensen tegelijk te optimistisch over de mogelijkheden van individuen om buiten ondersteunende verbanden om iets van hun leven en relatie te maken. Zij miskennen de kracht van kwaad en zonde en negeren daarom de noodzaak om hun relatie in te bedden in bredere dragende verbanden, gemeenschappen en eventueel instituties.

In de vierde plaats moet het hedendaagse samenwonen geïnterpreteerd worden als een uitingsvorm van een verschoven seksuele moraal. Met name de mogelijkheden van anticonceptie hebben sinds de jaren '50 de betekenis van seksualiteit veranderd. Vanouds werd deze – alleen al op grond van de biologische werkelijkheid - onlosmakelijk verbonden aan voortplanting. Met de genoemde ontwikkelingen traden andere – soms al aanwezige en soms nieuwe - aspecten sterker op de voorgrond. In de westerse cultuur sinds de jaren '60 kreeg seksualiteit onder meer de volgende – gedeeltelijk opeenvolgende en gedeeltelijk overlappende - betekenissen. Zij staat voor een verheven en romantisch gekleurde taal van de liefde, waarin bezegeld wordt dat twee individuen één worden en in elkaar een bijzonder geluk vinden. Zij staat ook voor een menselijke basisbehoefte zoals eten en drinken, en het 'mensenrecht' voor ieder individu om deze vervuld te zien. Tegelijk geldt seksualiteit als genotmiddel, dat elk individu naar eigen voorkeur en geloven kan aanwenden, mits daardoor geen anderen geschaad worden. De opkomst van het samenwonen sinds de jaren '60 staat duidelijk in verband met deze 'seksuele revolutie', en weerspiegelt deze. Zodra frequent seksueel verkeer met een vaste partner gewoon wordt, is de belangrijkste stap richting samenwonen gezet.

Vanuit christelijk oogpunt bezien is deze ontwikkeling grotendeels te beoordelen als schadelijk en af te keuren. Wel is het goed dat dankzij hedendaagse ontwikkelingen andere betekenissen van seksualiteit meer aandacht kregen, ook in christelijke kring. Tegelijk leiden ze ertoe dat seksualiteit losgemaakt wordt uit het bijbelse kader van een blijvende relatie van trouw en liefde, van een houding van zelfbeheersing en kuisheid, en van het perspectief op een groter geluk in het komende koninkrijk waarin seksualiteit in de huidige vorm niet meer terugkeert maar op een nieuwe vervulde manier haar bestemming vindt.

In de vijfde plaats bestaan er soms ook meer specifieke, ook zakelijke aanleidingen om samen te wonen. Zo kunnen ouderen, die al kinderen hebben, soms besluiten tot samenwonen in plaats van trouwen vanwege de consequenties voor het erfrecht. Ook komt het voor dat financiële overwegingen leiden tot uitstel van de huwelijksdatum, terwijl er wel alvast wordt samengewoond. Zeker in het licht van de recentere tendens om de huwelijksdag tot een grootse en dure happening te maken, valt dat te constateren. Verder wonen mensen soms samen omdat eerdere ervaringen met een officieel huwelijk (van een van betrokkenen zelf of van hun ouders) min of meer traumatisch waren. Daarnaast is het voor asielzoekers soms niet of nog niet mogelijk om te trouwen aangezien bewijsstukken uit het land van herkomst ontbreken. Samenwonen kan in beginsel altijd.

In de zesde plaats komt het steeds vaker voor dat samenwonen door christenen niet (of niet rechtstreeks) teruggaat op één van de eerder genoemde factoren, maar een nieuwe vanzelfsprekendheid geworden is. De oorspronkelijk op het individu gerichte trekken van het moderne samenwonen zijn inmiddels uitgegroeid tot een nieuwe vorm van collectiviteit. Met name door de impact en invloed van de media wordt deze levensstijl al enkele decennia massaal publiek gepropageerd en 'voorgedaan'. Steeds meer mensen beslissen daarom te gaan samenwonen zonder dat daarachter zo bewust sprake is van de genoemde motieven en achtergronden. Zij sluiten zich gewoon aan bij een nieuwe traditie die steeds dominanter wordt en bij nieuwe algemeen geldende gemeenschapsnormen en -gewoonten. Bij een deel van degenen voor wie samenwonen een vanzelfsprekende mogelijkheid geworden is, draagt het bovendien een tijdelijk-voorbereidend karakter. Zij zijn wel degelijk van plan om na enige tijd van samenwonen toch ook nog officieel te trouwen. In zekere zin neemt dit samenwonen daarmee trekken aan van de vroegere 'verloving'. Er zijn zelfs denkers die het moderne samenwonen willen begrijpen als de nieuwe variant van de vroegere verloving. Een ingrijpend verschil blijft daarbij wel dat anders dan bij de vroegere verloving (tenminste wat betreft de norm) in het moderne samenwonen al in alle opzichten (ook seksueel) op het huwelijk wordt vooruitgegrepen.

Vanuit christelijk oogpunt bezien leidt deze factor tot drie overwegingen. In de eerste plaats moeten christenen zich realiseren dat zij zelf onder dezelfde invloeden leven als anderen. Vooral gereformeerden, die vanouds openstonden naar de cultuur, ervaren onder de impact van externe relaties en media een vergelijkbare betekenisverschuiving bij relatievorming en seksualiteit en volgen in hun praktijk op enige afstand vaak onwillekeurig de cultuur. Een bijbelse stijl die recht doet aan het burgerschap van Gods koninkrijk zal zich daarom niet vanzelf handhaven en komt evenmin vanzelf terug. De kerk is er in de afgelopen decennia nauwelijks in geslaagd naast en tegenover de ontwikkelingen in de context een eigen vormende invloed op nieuwe generaties te oefenen. Een nieuwe stijl op dit terrein zal nadrukkelijke geestelijke en morele vorming vergen. In de tweede plaats kan veel samenwonen (ook onder christenen) inmiddels dus steeds vaker uit niet veel meer voortkomen dan uit het idee dat het hier om een normale en algemeen geaccepteerde praktijk gaat. Daarom mogen niet alle 'samenwonenden' bij voorbaat de eerder genoemde achtergronden voor het hedendaagse samenwonen in de schoenen geschoven krijgen. Er is vaak ook sprake van onkunde en zelfs van onvermogen om het anders te zien en te ervaren dan in de omringende context vanzelfsprekend is. In de derde plaats mag ook het 'waardevolle element' dat ligt in 'samenwonen als verlopen' niet buiten beeld blijven. Op de een of andere manier klinkt daarin de klassieke wijsheid door dat een huwelijk gefaseerd tot stand komt en een zekere voorbereidingstijd omvat.

Tenslotte is voor een weging van het moderne samenwonen van belang dat er inmiddels veel onderzoek is verricht naar de gevolgen van ongehuwd samenwonen. Daaruit blijkt dat het niet is wat het pretendeert te zijn, namelijk een huwelijk dat slechts op een andere manier is vormgegeven. Er is empirisch bewijs voor de stelling dat samenwoonrelaties meestal tijdelijk blijven, ondanks anders uitgesproken goede bedoelingen. Zij duren zelfs gemiddeld maar kort (enkele jaren). Vaker blijken ze achteraf een voorspel te zijn geweest op een scheiding of op een situatie van ongehuwd moederschap dan op een huwelijk. Er is vaker sprake van abortus. Er komen meer psychische problemen voor bij samenwonenden. Met name is dat het geval bij vrouwen, wat tot de veronderstelling leidt dat de vrijblijvendheid van het samenwonen juist voor vrouwen (vaak als moeder of mogelijke moeder) onvoldoende bescherming biedt. Vaker komt het tot ontrouw. Relatieproblemen zijn frequenter. Scores bij zogenaamd 'geluksonderzoek' blijven lager dan bij getrouwden. Kinderen van getrouwden presteren gemiddeld beter dan van samenwoners. Hoewel wij voorzichtig moeten zijn met het importeren van empirische gegevens als steun voor christelijke overtuigingen, dringt zich bij deze resultaten toch de conclusie op dat de wijsheid en de kracht van een bijbelse huwelijksopvatting onderstreept wordt door de schade die meekomt met het afscheid daarvan.

Conclusie: het moderne samenwonen kent meerdere achtergronden waarvan de meeste vanuit christelijk perspectief kritisch beoordeeld of afgewezen moeten worden. Tegelijk moet worden beseft dat ook kerkleden daarvan volop de invloed ondergaan en dat de kerk onvoldoende slaagt in het inoefenen van een eigen stijl die daartegen weerbaar maakt. Voor zover het moderne samenwonen ook een afrekening inhoudt met modern-verlichte burgerlijkheid (die ook in het Burgerlijk huwelijk doorwerkte) hoeft het niet alleen maar kritisch tegemoet getreden te worden. Datzelfde geldt waar het weerspiegelt dat hedendaagse mensen bij betekenisgevende gemeenschapsvormen eerder denken aan een eigen netwerk van familie en vrienden dan aan een onpersoonlijk geheel als de staat.

7. Christelijke evaluatie van de bestaande instituties voor een partnerrelatie

Vanuit het profiel van een 'huwelijk in bijbelse zin' en een evaluatie van het hedendaagse samenwonen, kunnen wij vervolgens de eerder genoemde drie manieren om relaties aan te gaan evalueren.

Daarbij is ons uitgangspunt dat een relatie van liefde en trouw in de bestaande gedifferentieerde en ontwikkelde Westerse samenleving vraagt om een publieke en juridische dimensie. Het is naïef en verraadt een gebrekkig inzicht om te denken dat het zonder kan. Onder meer de opkomst van een samenlevingscontract illustreert dit. Dit besef sluit aan bij de klassieke protestantse overtuiging dat de huwelijken tot het terrein van de overheid behoorden, maar evenzeer bij de klassieke Rooms-katholieke gedachte dat zij thuishoorden in de context van de kerk. Naar Roomse opvatting vormde immers juist die kerk de alomvattende publieke samenleving die zelfs de staat incorporeerde. Ook in traditionele samenlevingen waar de huwelijksluiting werd ingebed in de familiekring vervulde deze familiekring in feite de functie van een publieke structuur waar een (soms informeel) recht gold. In een context waarin het leven van individuen zich ook grotendeels binnen die familieverbanden afspeelde, kon dat in beginsel voldoende zijn. In een samenleving als de onze, die door schaalvergroting, differentiatie, mobiliteit en communicatie gekenmerkt wordt, schiet die kring tekort. Niemand ontkomt eraan zich met zijn relatie ook te verhouden tot dat bredere verband. Hoe dat kan of zelfs moet, ligt echter niet bij voorbaat vast. Dat hangt mee samen met de vraag hoe wij aankijken tegen de toekomst van nu geldende instituties (zoal s de bestaande staat met haar wet – en regelgeving) en van nieuwe vormen van samenleven waarin sprake is van wisselende netwerkpatronen die zich niet beperken tot bepaalde gefixeerde grenzen. Toch moeten wij niet uitgaan van wat er nog niet is maar van het bestaande. Daartoe behoort in de Westerse context nog altijd de situatie dat burgerlijke overheid en wet het publieke domein vertegenwoordigen. Hoewel de kerk naar interne pretentie ook een publiek instituut vormt, is haar positie in de samenleving in dit opzicht meer betwist.

Conclusie: Een samenwoningsrelatie vraagt hoe dan ook om publiekrechtelijke vormgeving.

a. Samenlevingscontract

Bij een 'samenlevingscontract' denken wij hier aan een min of meer publiek (ten overstaan van de notaris) aangegane verplichting waarin inhoudelijk hetzelfde verwoord is wat ook bij registratie en Burgerlijk huwelijk onder woorden wordt gebracht. Onderlinge contractuele overeenkomsten doen al bij voorbaat onvoldoende recht aan het publieke karakter van een 'huwelijk in bijbelse zin'. Tegelijk laat het feit dat ook bij notariële regeling de inhoud van intermenselijke verplichtingen volledig vrij kan worden ingevuld, zien dat een samenlevingscontract geen passende vorm is. Ook tussen mensen die in het geheel geen liefdesrelatie beogen, of tussen meerdere partners in een min of meer polygame verhouding, kan een samenlevingscontract worden gesloten. Ook het feit dat een dergelijk contract zonder meer weer ontbonden kan worden illustreert dat het ook al als structuur te ver afstaat van een 'huwelijk in bijbelse zin'. Om zeker te weten wat voor soort samenwoning aan de orde is, zou telkens (bijvoorbeeld door een kerkenraad) de tekst van het contract gecontroleerd moeten worden. Dat is niet alleen praktisch lastig uitvoerbaar, maar bevestigt bovendien de onvastheid en onvoorspelbaarheid van het samenlevingscontract zelf. Een dergelijk contract verbindt in een te beperkte mate de levens van mensen *in een wederzijds verplichtende zin*.

Conclusie: In het licht van deze overwegingen concluderen wij dat een samenlevingscontract, zelfs bij kerkelijke inbedding, tekort schiet als publiekrechtelijke regeling voor een 'huwelijk in bijbelse zin' in de huidige context.

b. Burgerlijk huwelijk

In het Burgerlijk huwelijk hebben de kerken sinds de 19^e eeuw de burgerlijke component gezien van een 'huwelijk in bijbelse zin'. Omdat de voor de overheid als dienaar van God afgelegde beloften recht deden aan het 'huwelijk in bijbelse zin', kon dit Burgerlijk huwelijk gelden als volwaardige huwelijksluiting voor het aangezicht van God. Ondanks de devaluatie van het Burgerlijk huwelijk herkennen wij daarin nog altijd vroegere christelijke morele noties. Helaas betreft het daarbij (zoals boven betoogd) restanten van een visie waarvan de wet officieel afscheid heeft genomen. Dit afscheid wordt onder meer duidelijk uit de prijsgeving van de 'trouw voor het leven' en van de plicht tot samenwonen, en in de openstelling van het Burgerlijk huwelijk voor partners van gelijk geslacht. Bovendien constateerden wij dat al bij het ontstaan van het Burgerlijk huwelijk ook een meer seculariserende achtergrond een rol speelde. Een Burgerlijk huwelijk staat daarom vandaag niet meer vanzelfsprekend gelijk aan een 'huwelijk in bijbelse zin'. Een doorslaggevend verschil ten opzichte van een samenlevingscontract is dat het Burgerlijk huwelijk als structuur bij voorbaat in het teken staan van een liefdesrelatie. Een samenlevingscontract bleek allerlei doelen te kunnen dienen. Een Burgerlijk huwelijk leidt tot wettelijke onderhoudsverplichtingen over en weer, vereist wederzijdse toestemming bij het aangaan van verplichtingen en het nemen van beslissingen, maakt de partners automatisch tot elkaars erfgenamen, werpt een drempel op tegen lichtvaardige beëindiging van de relatie, en biedt verzorgingsaanspraken in het geval dat het daartoe toch komt.

Conclusie: In het Burgerlijk huwelijk hebben wij te maken met een residu van het 'huwelijk in bijbelse zin'. Het is in de huidige context geschikt om de publieke en juridische aspecten van een relatie te regelen. Er ontbreken echter fundamentele kenmerken van een 'huwelijk in bijbelse zin', met als gevolg dat het sluiten van een Burgerlijk huwelijk als zodanig onvoldoende is om een 'huwelijk in bijbelse zin' aan te gaan.

c. Partnerschapsregistratie

Partnerschapsregistratie staat als wettelijk vorm inmiddels vrijwel gelijk aan het Burgerlijk huwelijk en dat zal waarschijnlijk in de nabije toekomst nog sterker het geval worden. De

meeste van de hierboven genoemde overwegingen rond het Burgerlijk huwelijk passen evenzeer bij registratie. Tegelijk zien wij op dit moment nog steeds een aantal verschillen. In de eerste plaats kan een partnerschapsregistratie zonder tussenkomst van de rechter worden ontbonden. Dit verschil met het Burgerlijk huwelijk herinnert aan de eenzijdig seculiere oorsprong van registratie. Tegelijk moet dit verschil in de praktijk niet overdreven worden, omdat ook bij echtscheidingen de rol van de rechter marginaal is en niet kan leiden tot een andere uitkomst dan de partner(s) voorstaan.

In de tweede plaats blijft de ouderschapsrelatie tot de kinderen bij partnerschapsregistratie vergeleken met het Burgerlijk huwelijk achter bij het profiel van een 'huwelijk in bijbelse zin', waarin kinderen gelden als Gods gave en opdracht aan man en vrouw tegelijk. Zodra de voorgenomen wetgeving echter zou worden doorgevoerd, vervalt deze overweging.

In de derde plaats zou een voordeel van registratie boven Burgerlijk huwelijk kunnen zijn dat christenen bij registratie hun beloften zelf mogen formuleren en deze dus explicieter christelijk van inhoud kunnen laten zijn dan bij het gesecculariseerde Burgerlijk huwelijk. Overigens leert de ervaring dat deze overweging tot nu toe nauwelijks een rol speelt bij de keuze van christenen tussen de verschillende vormen. Zodra er bovendien aanvullende beloften in de kerk klinken (zoals wij in dit rapport voorstellen), wordt dit voordeel weer gerelativeerd.

In de vierde plaats heeft het geregistreerd partnerschap een andere achtergrond dan het Burgerlijk huwelijk. Het komt voort uit de homo-emanipatie en stond van meet af in een postchristelijk kader. Ook van dit aspect geldt echter dat het langzamerhand relatiever wordt, naarmate die postchristelijke ontstaansgeschiedenis geen bewuste rol meer speelt en tegelijk ook het Burgerlijk huwelijk vervreemdt van zijn gedeeltelijk christelijke wortels.

Conclusie: Partnerschapsregistratie is voor de overheid in publieke en juridische zin gelijkwaardig aan het Burgerlijk huwelijk. Daarom is het in beginsel niet minder geschikt dan het Burgerlijk huwelijk om de publieke en juridische aspecten van een 'huwelijk in bijbelse zin' te regelen. Tegelijk staat het op dit moment in enkele opzichten wel verder af van een 'huwelijk in bijbelse zin' dan het Burgerlijk huwelijk. Dat roept de vraag op waarom christenen voor deze vorm zouden kiezen in plaats van het Burgerlijk huwelijk. Hebben zij echter op deze vraag een bevredigend antwoord, dan kan een geregistreerd partnerschap niet vanzelfsprekend als ontoereikend worden beoordeeld.

Evaluerend stellen wij vast dat in de huidige situatie van de bestaande juridische vormen het Burgerlijk huwelijk nog altijd de meest passende is en dus de voorkeur verdient. Het verschil met partnerschapsregistratie is echter niet principieel maar gradueel en zal waarschijnlijk binnen afzienbare tijd nog verder wegvallen. Van deze beide vormen geldt dat ze op beslissende punten onvoldoende recht doen aan het 'huwelijk in bijbelse zin' en dus aanvulling behoeven om een relatie als zodanig te profileren.

Vergeleken met Burgerlijk huwelijk en partnerschapsregistratie staat een samenlevingscontract nog verder af van het 'huwelijk in bijbelse zin'. Bovendien is de juridische vorm van een contract niet specifiek gericht op relaties van liefde en trouw maar betreft het een algemene structuur die met tal van interpersoonlijke situaties verbonden kan worden. Dat maakt haar ongeschikt om maatschappelijk gestalte te geven aan een 'huwelijk in bijbelse zin'.

d. Betrokkenheid van de kerk

Uit het bovenstaande blijkt dat geen van de huidige publiekrechtelijke relatievormen in zichzelf tot de sluiting van een 'huwelijk in bijbelse zin' leidt. Daarom mogen kerk en christenen dit laatste niet afhankelijk maken van één van deze vormen. Het gevolg daarvan zou immers kunnen zijn dat het karakter van een dergelijk huwelijk mee seculariseert met de genoemde vormen. Ook wanneer christenen een Burgerlijk huwelijk sluiten (wat nog altijd de voorkeur verdient) moet ervoor gewaakt worden dat dit niet vanzelfsprekend opgevat wordt als in zichzelf al gelijk aan het 'huwelijk in bijbelse zin'. In de postchristelijke setting van dit moment is het urgent dat kerk en christenen zelf markeringen scheppen die

waarborgen dat twee mensen een 'huwelijk in bijbelse zin' sluiten. Bovendien is het belangrijk dat in de christelijke gemeenschap nadrukkelijker dan in de voorgaande 'christelijke tijd' vorming plaatsvindt die nieuwe gelovigen en nieuwe generaties inwijdt in het karakter van een 'huwelijk in bijbelse zin' en tegelijk weerbaar maakt tegen de zuigkracht van samenlevingspraktijken en samenlevingsvormen die daaraan geen recht doen.

Het ligt voor de hand hierbij vooral een rol toe te kennen aan de kerk. Denkbaar is weliswaar dat het karakter van een 'huwelijk in bijbelse zin' en de daarbij horende vorming in de kring van de familie wordt behartigd. Toch zal juist in een postchristelijke context ook de vanzelfsprekendheid dat deze een christelijk karakter vertoont, verdwijnen. De kerk vormt echter een blijvend thuis voor alle christenen. Deze betrokkenheid kan worden verdeeld in twee aspecten: een formeel-ritueel en een moreel-vormend aspect.

Formeel-ritueel is het nodig dat de kerk zelf een moment creëert waarop mensen die een 'huwelijk in bijbelse zin' aangaan, openlijk verklaren dat zij hun relatie als een 'huwelijk in bijbelse zin' bedoelen. De kerk moet dus ten opzichte van de publiekrechtelijke vormen aanvullende beloften vragen. Dat moment verdient minstens zoveel gewicht te ontvangen als de wettelijke vormen.

Moreel-vormend moet binnen de gemeente door voorbeeldwerking, geloofsopvoeding (met christelijke opvoedingsondersteuning), prediking, permanente instructie, gewone catechese en speciale catechese met het oog op 'huwelijk, relatievorming, alleen staan en seksualiteit' gewerkt worden aan een krachtige overtuiging rond het karakter van het christelijke huwelijk en de mogelijke roeping om alleen te blijven. In dat licht moet ook de praktijk die de kerk hanteert (of gaat hanteren) duidelijk gemaakt worden en als zinvol en overtuigend 'tussen de oren gaan zitten'. In de Kerkorde 2012 is een bepaling opgenomen waarin dit moreel-vormende accent wordt benadrukt.

In de huidige ontzuilde en postchristelijke context vergt dit een zeer bewuste en krachtige inzet en ook uithoudingsvermogen. Anders dan vroeger komen bepaalde overtuigingen en praktijken niet meer vanzelf. Speciale huwelijks catechese in de verkeringstijd is nuttig maar onvoldoende. Overtuigingen en praktijken moeten eerder gevormd zijn. Dit thema hoort bij de basisvorming in de christelijke gemeente, zoals die van jongs af aan gegeven dient te worden. Gerichte catechese is bovendien niet alleen nodig als voorbereiding op het huwelijk maar ook op een mogelijke ongehuwde staat, waarover het Nieuwe Testament positief spreekt en die blijkens het toenemend aantal singles (ook homo's en lesbiennes) binnen de gemeente ook aandacht vergt.

In die doorgaande vorming moeten veel zaken aan de orde komen, zoals de leer over het 'huwelijk in bijbelse zin', de praktijk van het aangaan en invullen van een relatie of het leven zonder relatie, inzicht in wat er in de huidige samenleving rond relaties en seksualiteit aan de hand is en een bijbelse evaluatie daarvan, het belang van inbedding in de samenleving, de visie op de verschillende bestaande juridische mogelijkheden met de voorkeur voor het Burgerlijk huwelijk, en de praktijk van de kerk rond het aangaan van een huwelijk.

Dit onderscheid tussen de formeel-rituele rol van de kerk in een postchristelijke context en de moreel-vormende rol maakt temeer duidelijk dat regelingen op het eerste terrein nooit het diepste antwoord zullen vormen op de vragen rond samenwonen en trouwen waarvoor de kerken momenteel staan. Een oplossing van die diepere en eigenlijke problemen valt niet te verwachten van aanpassingen in de procedure of in de omgang met de wettelijke mogelijkheden op zichzelf. Daarvoor is een diepere vormende praktijk nodig, die bovendien vanwege het geestelijke karakter van de problematiek in het bijzonder aangewezen blijft op Gods genade en zegen en op de kracht van zijn Geest. Tegelijk neemt dit niet weg dat de huidige situatie ook vraagt om verbeterde procedures bij het aangaan van een christelijk huwelijk en bij de omgang met de gegeven wettelijke mogelijkheden.

Conclusie: In het licht van de bestaande wetgeving inzake het Burgerlijk huwelijk en het geregistreerd partnerschap is het voor de vorming van een 'huwelijk in bijbelse zin' nodig dat de kerk aanvullende beloften vraagt. In het licht van de uitdaging om in een postchristelijke

context ook bij het aangaan van relaties een christelijke stijl hoog te houden, is het ook nodig dat de kerk een nadrukkelijk vormende rol speelt.

8. Het aangaan van een 'huwelijk in bijbelse zin' in de huidige Nederlandse context.

Stapsgewijs beschrijven tenslotte wij tot welke – ook praktische – uitkomsten de denklijnen uit het voorgaande ons leiden. Daarop volgend geven wij de bepalingen rond het huwelijk uit de Kerkorde 2012 weer. Wat wij in het onderstaande voorstellen, blijft grotendeels binnen die bepalingen. Wel wordt de exclusieve normativiteit rond het Burgerlijk huwelijk in die bepalingen door ons betoog gerelativeerd doordat het op dit punt meer gradueel dan principieel argumenteert. Daarom verdient het aanbeveling te om bepaling C46.2 anders te formuleren. Wij doen daarbij een voorstel.

1. Een man en vrouw die zich aan elkaar willen verbinden, moeten een 'huwelijk in bijbelse zin' aangaan. Zo'n 'huwelijk in bijbelse zin' is een levensverband waarin één man en één vrouw in antwoord op Gods leiding en voor zijn aangezicht voor de duur van hun aardse bestaan hun levens aan elkaar verbinden tot een nieuwe eenheid, die wederzijds verplichtend is en die in de samenleving waarbinnen zij leven een publiek erkend karakter heeft. Dat beginsel vormt een belangrijk onderdeel van de christelijke levensstijl en moet daarom ook voorwerp zijn van doorgaande zorg, vorming en opzicht en tucht van de kerk.
2. Hoewel het Burgerlijk huwelijk vanouds geldt als een wettig huwelijk, voldoet het bij de huidige wetgeving niet meer voldoende aan het profiel van een 'huwelijk in bijbelse zin'. Daarin lijkt het op de inmiddels bestaande andere wettelijke relatievormen. Daarom moeten er in de huidige context van christenen aanvullende beloften worden gevraagd. De kerk biedt daarvoor de meest geschikte omgeving. Evenals in de huidige situatie is het wenselijk dat daartoe een aparte kerkelijke ceremonie plaatsvindt. Wel moet erkend worden dat er ook andere manieren bestaan om het afleggen van publieke aanvullende beloften te markeren.
3. Vanwege de publieke en juridische aspecten aan een 'huwelijk in bijbelse zin' is het onvoldoende om alleen in de eigen kring of in de kerk beloften af te leggen. Samenwonen zonder publiekrechtelijke vorm, zelfs indien betrokkenen dit zouden willen markeren binnen de kerk, impliceert in de huidige context een miskening van het publieke karakter van een 'huwelijk in bijbelse zin'. Een kerkelijke ceremonie is daarbij onmogelijk.
4. Van de bestaande juridische vormen beoordeelt de kerk het samenlevingscontract als principieel onvoldoende, omdat de op allerlei levensverbanden en vormen van menselijke interactie toepasbare juridische vorm van een 'contract' niet inherent verbonden is met het aangaan van een (exclusieve) relatie van liefde en trouw. Hoewel het onderscheid tussen partnerschapsregistratie en Burgerlijk huwelijk wettelijk en praktisch gezien gradueel is geworden, blijft de kerk vooralsnog van haar leden vragen om te kiezen voor het Burgerlijk huwelijk. De nog altijd andere positie van eventuele kinderen, de historische verbinding met het christelijke huwelijk en de wenselijkheid van één herkenbare en gezamenlijke christelijke stijl in de omgang met het huwelijk vormen daarvoor de belangrijkste redenen. Wie echter met valide redenen toch hebben gekozen voor registratie en aanvullende beloften willen afleggen binnen de gemeenschap van de kerk, kan een kerkelijke ceremonie niet worden ontzegd.
5. Als invulling van deze kerkelijke ceremonie voldoet de bestaande kerkelijke huwelijksbevestiging, zoals gestructureerd in het huwelijksformulier. Daarin kunnen vijf elementen worden onderscheiden:
 - a. Onderwijs uit het evangelie over en rond het huwelijk,
 - b. inbedding van het huwelijk in de christelijke gemeente,
 - c. het afleggen van huwelijksbeloften op het niveau van het 'huwelijk in bijbelse zin',

- d. voorbede voor het huwelijk,
- e. het ontvangen van Gods zegen over het huwelijk.

Van deze vijf zijn met name b. en c. van belang om gegeven de huidige wettelijke vormen het aangaan van een 'huwelijk in bijbelse zin' te markeren. Wat betreft c. (de formulering van de beloften) is daartoe enige uitbreiding wenselijk ten opzichte van de huidige bewoordingen, terwijl bij b. enkele aanpassingen en varianten wenselijk zijn (zie onder bij 9.b).

Mogelijke aangepaste formulering huwelijksbeloften (aanpassing vet):

*N.N., beloof je hier voor God en zijn gemeente, in liefde voor N.N., je vrouw, te zorgen? Beloof je haar voor te gaan in alle dingen die naar Gods wil zijn? Zul je heilig met haar leven, haar nooit verlaten, maar haar trouw blijven in goede en kwade dagen, in rijkdom en armoede, in gezondheid en ziekte, totdat Christus terugkomt of de dood jullie zal scheiden? Beloof je in je huwelijk **en onder de roeping die je als getrouwd samen ontvangt in je gezin, binnen de gemeenschap van de kerk en in de samenleving.** overeenkomstig het evangelie te leven?*

*N.N., beloof je hier voor God en zijn gemeente, in liefde voor N.N., je man, te zorgen? Beloof je hem te helpen en hem te volgen, in alle dingen die naar Gods wil zijn? Zul je heilig met hem leven, hem nooit verlaten, maar hem trouw blijven in goede en kwade dagen, in rijkdom en armoede, in gezondheid en ziekte, totdat Christus terugkomt of de dood jullie zal scheiden. Beloof je in je huwelijk **en onder de roeping die je als getrouwd samen ontvangt in je gezin, binnen de gemeenschap van de kerk en in de samenleving.** overeenkomstig het evangelie te leven?*

6. Ondanks de vrijwel gelijkblijvende formuleringen zijn er enkele verschillen tussen de bestaande kerkelijke ceremonie en de nieuwe situatie:
 - a. De status en het belang van de kerkelijke ceremonie worden opgewaardeerd. Waar nu benadrukt wordt dat het 'huwelijk in bijbelse zin' principieel voor de burgerlijke stand en dus voorafgaand aan de kerkelijke ceremonie al gesloten is, vormt bij de voorgestelde procedure de kerkelijke betrokkenheid een noodzakelijk element van de totstandkoming van een 'huwelijk in bijbelse zin'.
 - b. Hoewel de kerk ernaar streeft om een dergelijke kerkelijke ceremonie te verbinden aan de juridische vorm van het Burgerlijk huwelijk, kan niet langer principieel uitgesloten worden dat zij ook mogelijk is na een voorafgaande partnerschapsregistratie.
7. De kerk moet genuanceerd omgaan met kerkleden van wie blijkt dat zij onderling een levenslange relatie van liefde en trouw zijn aangegaan of willen aangaan, maar die daarbij kiezen voor de hierboven als ontoereikend beoordeelde juridische vorm van het samenlevingscontract, of zelfs afzien van elke juridische vorm. Zij mogen niet zonder meer gelijkgesteld worden met diegenen die op een vrijblijvender of niet bewust verantwoorde wijze 'ongehuwd samenwonen'. Wel is het nodig dat de gemeente in het zicht van dit soort steeds vaker voorkomende situaties, telkens weer herinnerd blijft aan wat in de huidige samenleving onmisbaar is voor het aangaan van een 'huwelijk in bijbelse zin'. Omdat samenwonen een publieke daad is, kan dat laatste het beste door rond een dergelijke situatie ook publiek leiding te geven. Van betrokkenen wordt daarom gevraagd dat zij hun onderlinge belofte openlijk herhalen voor (een afvaardiging van) de kerkenraad als getuige, die dit ook aan de gemeente bekend maakt, in het midden van de gemeente voorbede voor hen doet en deze aflegging van beloften vastlegt. Daarbij moet de kerkenraad hun de belofteformule voorhouden uit het kerkelijke huwelijksformulier. De kerk beschouwt hen vervolgens als aan elkaar verbonden en houdt hen ook daaraan. In de weg van nader onderricht en vermaan zal zij hen

overtuigen van de noodzaak hun als 'huwelijk in bijbelse zin' bedoelde relatie alsnog juridisch passend vorm te geven en met een kerkelijke ceremonie publiek te markeren.

Mogelijke formulering voor een bekendmaking aan de gemeente:

N. en N. zijn gaan samenwonen. De kerkenraad betreurt dat zij nog geen Burgerlijk huwelijk zijn aangegaan, maar heeft wel vastgesteld dat zij elkaar voor Gods ogen levenslange trouw hebben beloofd. Daarom beschouwt de kerkenraad hen als aan elkaar verbonden en zal hij hen aan hun belofte houden. Tegelijk onderwijst en vermaant de kerkenraad hen om met hun onderlinge verbinding ook volledig recht te doen aan het bijbelse onderwijs over het huwelijk. Dat vraagt erom dat zij deze ook laten vastleggen voor de wet en openlijk in het midden van de gemeente bevestigen. Laten wij in het licht van dit alles voor hen bidden.

Bij kerkleden die hiertoe niet bereid zijn, hanteert de kerkenraad de middelen van onderwijs en zo nodig tucht.

8. Kerkleden die een Burgerlijk huwelijk (of met valide redenen een geregistreerd partnerschap) aangaan, maar geen aanvullende beloften willen afleggen in de context van de kerk, zal de kerk niet automatisch beschouwen als ook 'gehuwd in bijbelse zin'. In de weg van nader onderricht en vermaan zal de kerkenraad hen overtuigen van de noodzaak van deze aanvullende beloften en van de wenselijkheid van een kerkelijke ceremonie.

Het is mogelijk dat zij dit desondanks niet willen of in het licht van de bestaande opvattingen over het Burgerlijk huwelijk onnodig vinden. Ook kunnen er omstandigheden zijn die een kerkelijke ceremonie onmogelijk of onwenselijk maken. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan huwelijken tussen een christen en een niet-christen, aan sommige kerkelijk gemengde huwelijken, en aan bepaalde volgende huwelijken na echtscheiding. Aan betrokkenen wordt dan minstens gevraagd dat zij hun onderlinge belofte openlijk bevestigen voor (een afvaardiging van) de kerkenraad als getuige, die dit ook aan de gemeente bekend maakt, in het midden van de gemeente voorbede voor hen doet en deze aflegging van beloften vastlegt. Daarbij moet de kerkenraad hun de belofteformule voorhouden uit het kerkelijke huwelijksformulier. Daarna zullen zij gelden als ook in bijbelse zin gehuwd. In steeds meer gevallen en om uiteenlopende redenen kiezen partners die voor de wet aan elkaar verbonden zijn, niet voor een kerkelijke huwelijksceremonie maar voor een niet officieel-kerkelijke en meer private liturgisch ingerichte samenkomst, waarin onder meer beloften gedaan worden op het niveau van het 'huwelijk in bijbelse zin'. Hoewel de kerk blijft streven naar een huwelijksbevestiging in een eredienst, is het met het oog op de markering van het aangaan van een 'huwelijk in bijbelse zin' wel wenselijk dat afgevaardigden van de kerkenraad in dergelijke niet door haar belegde samenkomsten minstens als getuige aanwezig zijn, en dat de kerkenraad daarna aan de gemeente melding maakt van de aflegging van deze beloften en in het midden van de gemeente voorbede voor hen doet, en deze aflegging van beloften vastlegt. Dit geldt overigens ook wanneer kerkleden hun huwelijksceremonie in een ander kerkgenootschap laten plaatsvinden.

9. Het is van belang het christelijk huwelijk nadrukkelijker in te bedden in de kerk en de rol van de kerk rond dit huwelijk te versterken. Daarbij gaat het allereerst om de geestelijke werkelijkheid van berouw, bekering, vernieuwing, toewijding en groei. Daarbij hoort het geestelijke instrumentarium van vorming, onderwijs, catechese, zorg en vermaan vanuit het evangelie. Om een gezamenlijke christelijke huwelijksstijl in te oefenen moet dit alles al vroeg, tijdens de jeugd, beginnen en levenslang doorgaan. Daarnaast kan de betrokkenheid van de kerk ook door enkele structurele en procedurele accenten worden bevorderd:

- a. Het zou normaal moeten worden dat het plan en de beslissing om een 'huwelijk in bijbelse zin' aan te gaan vooraf ook met familieleden, vrienden en voorgangers gedeeld en besproken wordt. Dit vergt structurelere begeleiding door de kerk en een andere instelling bij veel kerkleden.
- b. Voordat christenen trouwen (zowel in juridische als in bijbelse zin) moet de kerkenraad zich ervan vergewissen dat zij van plan zijn een 'huwelijk in bijbelse zin' aan te gaan, en dat zij de betekenis daarvan voldoende beseffen. Betrokkenen kunnen dat publiek verklaren ten overstaan van een delegatie van de kerkenraad die als getuige optreedt. Daarvan wordt met behulp van een vaste formulering (een uitbreiding/aanpassing van de huidige afkondiging is mogelijk) mededeling gedaan aan de gemeente, ook in de zondagse eredienst. Het is wenselijk dat de aloude zinsnede over het maken van bezwaar, die een restant is uit een andere tijd, daarbij wordt aangepast aan de veranderde betekenis van een kerkelijke huwelijksceremonie.

Mogelijke formulering afkondiging:

N. en N. zijn van plan te trouwen. Zij zien het als Gods leiding dat zij elkaar mochten vinden en weten zich door Hem geroepen om zich aan elkaar te geven. Zij willen het huwelijk aangaan, zoals Hij dat heeft ingesteld en de Bijbel erover spreekt, en daarin samen leven naar zijn wil. Daarom zullen zij zich voor de Nederlandse wet aan elkaar verbinden én in een kerkelijke huwelijksceremonie de voltrekking van hun huwelijk voltooien. De burgerlijke plechtigheid vindt plaats op ... te Met het oog op de kerkelijke huwelijksceremonie belegt de kerkenraad een kerkdienst op ... teDe kerkenraad roept de gemeente op hun onderlinge relatie te ondersteunen met voorbede en betrokkenheid. Mocht u menen dat er wettige Schriftuurlijke redenen zijn waarom dit huwelijk niet gesloten kan worden, dan moet u deze voor ... aan de kerkenraad bekendmaken.

- c. Door de kerkenraad belegde huwelijksdiensten worden in de praktijk niet door de hele gemeente bezocht en vaak zijn er buiten leden uit het netwerk van het bruidspaar zelf weinig tot geen andere gemeenteleden aanwezig. Ook na allerlei pogingen daartoe door veel kerkenraden wordt dat niet anders. Ter wille van de meer nadrukkelijke inbedding van christelijke huwelijken in de kerk is het verstandig om daarom in ieder geval ook in de eerstvolgende kerkdienst na een dergelijke huwelijksdienst te memoreren wie er in de afgelopen week getrouwd zijn en nog kort voorbede voor hen te doen in het midden van de gemeente als geheel.
- d. Omdat in de huidige postchristelijke context voor de vraag of een 'huwelijk in bijbelse zin' gesloten wordt het kerkelijk huwelijk beslissender is dan het Burgerlijk huwelijk, verdient het aanbeveling dit ook in de organisatie van beide ceremonies meer te laten uitkomen. De bestaande wetgeving verhindert (nog) om de volgorde van beide ceremonies om te draaien en eerst het kerkelijke huwelijk te voltrekken. Een alternatief biedt de steeds vaker bestaande mogelijkheid om het Burgerlijk huwelijk op een andere locatie dan het gemeentehuis te voltrekken, onder meer in het kerkgebouw. Het is een goede optie om in het kerkgebouw aaneengesloten één samenzijn met twee bijeenkomsten te beleggen. Eerst wordt daarin sober het Burgerlijk huwelijk gesloten, waarna vervolgens een kerkdienst plaatsvindt met het oog op de voltrekking van het kerkelijk huwelijk. Het feit dat de Generale Synode Harderwijk 2011 met redenen heeft bepaald dat het niet verstandig zou zijn om daarbij de voorganger te laten optreden als Bijzonder ambtenaar van de burgerlijke stand, neemt de mogelijkheid en kracht van een dergelijke combinatie niet weg.

- Een andere mogelijkheid zou zijn om bij het beleggen van twee afzonderlijke bijeenkomsten op twee afzonderlijke plaatsen en momenten de wettelijke plichtigheid beperkt of zelfs administratief te houden, en alle nadruk te laten vallen op de kerkelijke ceremonie.
10. De kerkorde 2012 over het huwelijk (C46)
- a. C46.1 De kerkenraad bevordert een goede voorbereiding op het christelijk huwelijk.
 - b. C46.2 De kerkenraad ziet er op toe dat leden van de gemeente die zich als man en vrouw aan elkaar willen verbinden, **zich voegen naar Gods instelling van het huwelijk in bijbelse zin** en hun huwelijk daartoe kerkelijk laten bevestigen. Tevens ziet hij erop toe dat zij daarvoor een burgerlijk huwelijk aangaan. **Over de handelwijze ingeval man en vrouw een Geregistreerd partnerschap zijn aangegaan, beslist de kerkenraad.**
 - c. C46.3 De huwelijksbevestiging vindt plaats in een kerkdienst en behoeft de instemming van de gemeente.
 - d. C46.4 Over de bevestiging van een huwelijk van doopleden of van een huwelijk waarin man of vrouw niet tot een gereformeerde kerk behoort, beslist de kerkenraad.
 - e. C46.5 In geval van echtscheiding en van hertrouwen na echtscheiding is de kerkenraad bevoegd tot een eigen oordeel over de kerkelijke consequenties daarvan met inachtneming van de generale regeling.

Literatuur

- Kathelijne van den Brande, *Ongehuwd samenwonen: betekenissen van de relatie en de leefvorm*, Leuven, 1996.
- J. Douma, *Seksualiteit en huwelijk*, Kampen, 1993.
- A.B.F. Hoek-Van Kooten, *Man en vrouw in Gods weg*, Kampen, 19985.
- D.S. Kuehne, *Sex and the I-world: [rethinking relationship beyond an age of individualism](#)*, Grand Rapids, 2009.
- J. Meester, *De idee van de kerkelijke huwelijksplechtigheid*, Barendrecht, 1957
- Patricia Morgan, *Marriage-Lite: The Rise of Cohabitation and its Consequences*, London, 2000.
- Igor Primoratz, *Ethics and Sex*, Abingdon, 1999.
- Herman Roodenburg, *Onder censuur. De kerkelijke tucht in de gereformeerde gemeente van Amsterdam 1578-1700*, Hilversum 1990.
- Hans Schaeffer, *Trouwen als je vrijheid je lief is: over huwelijk en schepping*, Franeker, 2008.
- Adrian Thatcher, *Living together and Christian Ethics*, Cambridge, 2002.
- C. Trimp, *Formulieren en gebeden. Een beschrijving van de liturgische formulieren en gebeden in het gereformeerde kerkboek*, Kampen 1978/
- C. Trimp, *De gemeente en haar liturgie: een leesboek voor kerkgangers*, Kampen, 1983
- L. Westerhof, L. Civiel effect voor het kerkelijk huwelijk? *Nederlands Juristenblad*, 77 (2002) (2), 80-81.